

## BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “kvm” md.; *Lisânü'l-Arab*, “kvm” md.; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 71-72; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1286, s. 475-478; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1225; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirin”, 199; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Muķâbesât* (nşr. M. Tefvîk Hüseyin), Beyrut 1989, s. 147-148, 181-187, 371-373; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ħamse*, s. 175-182; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 72; Beyhakî, *el-İ'tikâd*, Beyrut 1986, s. 34-40; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm* (nşr. A. Guillaume), London 1934, s. 181, 203; Neseфі, *Tebsüratü'l-edille* (Salamé), II, 166-187; Seyfettin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 9, 57, 198, 267, 288-289; Cüveynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 33-34; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1409/1989, IV, 69-71; a.mlf., *Şerhu'l-Aķâ'id*, İstanbul 1315, s. 67; Kemâleddin İbn Ebû Şerif, *el-Müsâmere*, İstanbul 1400/1979, s. 17-21; Ali el-Kârî, *Şerhu kitâbi'l-Fıķhi'l-ekber*, Beyrut 1404/1984, s. 43-44; İbrâhîm b. İbrâhîm el-Lekânî, *Şerhu Cevhereti't-tevhîd*, Kahire 1375/1955, s. 80-82; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 92.



OSMAN KARADENİZ

## KIYÂME SÛRESİ

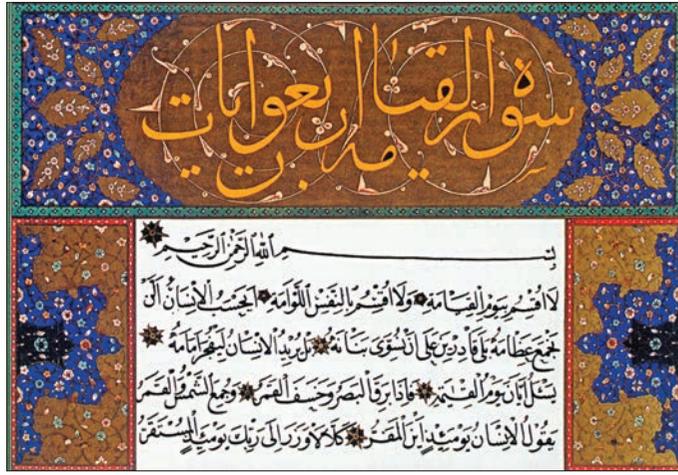
(سورة القيامة)

Kur'an-ı Kerim'in  
yetmiş beşinci sûresi.

Mekke döneminde Kâria sûresinden sonra nâzil olmuştur. Adını ilk âyette geçen ve ölümden sonra dirilmeyi ifade eden **kiyâme** (kalkma, kalkış günü) kelimesinden almıştır. Kırk âyet olup fâsılası ی، ه، ق، ر، ق، ه، ی harfleridir.

Müşriklerden Adî b. Rebîa'nın bir gün Hz. Peygamber'e gelerek kıyametten bahsetmesini istemesi, onun anlattıklarını dinledikten sonra da gözleriyle görse bile inanmayacağını, zira çürümüş kemiklerin toplanıp yeniden bir beden oluşturmasının imkânsız olduğunu söylemesi üzerine sûrenin ilk bölümlerinin indiği çeşitli kaynaklarda belirtiliyorsa da (meselâ bk. Vâhidî, s. 448) kıyamet gibi Kur'an'ın getirdiği temel inanç esaslarından biriyle ilgili olarak inananların inancını pekiştirmek, inanmayanları da imana davet etmek üzere nâzil olduğunda şüphe yoktur.

Vahyin okunması ve muhafazasıyla ilgili bir ara bahis dışında konusu ölümün ardından dirilme olan sûrenin muhtevasını dört bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölümde (âyet 1-15), kıyamet gününe ve kendini kınayan nefse yemin edildikten sonra kemiklerin toplanmaya çağını sanan insanlara karşı Allah'ın par-

Kiyâme  
sûresinin  
ilk âyetleri

mak uçlarını bile bir araya getirmeye kâdir olduğu belirtilir ve o gün fiziki âlemden meydana gelecek bazı değişikliklerle insanların yaşayacağı şaşkınlıklara temas edilir. Müfessirler kendini kınayan nefisle (nefs-i levvâme), kıyamet gününde derin pişmanlık duyacak olan inkârcıların yanı sıra daha fazla sevap işlememiş olduklarından yakıncak müminlere de işaret edildiğini söylemişlerdir. Mutasavvıflar ise “yaptığı kötülüklerden pişmanlık duyup kendini kınayan nefis” olarak tanımladıkları nefs-i levvâmeyi nefs-i emmârenin üstünde, nefs-i mutmainnenin altında bir ara makam olarak görmüşlerdir (Âlûsî, XXIX, 136-137). Sûrenin 4. âyetinde parmak uçlarının düzeltileceğine dair ifade, insanların parmak uçlarının birbirinden farklı olduğu tesbitine dayanan ve suçluların bulunmasında yaygın biçimde kullanılan daktiloskopiye işaret olarak da açıklanmıştır (Kırca, s. 328-329).

Sûrenin bütünü içinde farklı bir konuya temas eden ikinci bölüm (âyet 16-19), Hz. Peygamber'in kendisine vahiy geldikten sonra onu nasıl okuyacağını anlatan bir açıklamayı içerir. Resûlullah, gelen vahiy unutabileceği korkusuyla Cebrâil'in okuduklarını sonunu beklemeden aceleyle tekrar ediyordu. Bu âyetlerde vahyin toplanıp korunması, doğru olarak okunması ve açıklanmasının ilâhî güvence altında bulunduğu bildirilerek Hz. Peygamber'in kaygılanmasına gerek olmadığı bildirilmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem'in bundan sonra böyle bir telâşa kapılmadığı kaydedilmiştir (meselâ bk. Buhârî, “Tefsîrü'l-Kur'an”, 75; Müslim, “Şalât”, 148; Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur'an”, 72; Taberî, XXIX, 116-119).

Üçüncü bölümde (âyet 20-30), insanların dünya hayatına kapılıp âhirete yönelik işleri terketmeleri kınandıktan sonra

o gün müminlerin parlayan yüzle rablerine bakacakları, inanmayanların ise başlarına geleceklerin farkına vararak korkularının yüzlerine yansıtacağı bildirilir. Ehl-i sünnet âlimleri, 23. âyetteki “rablerine bakarlar” ifadesinin müminlerin âhirette Allah'ı göreceklerine açık bir delil teşkil ettiğini belirtirken tenzih anlayışlarının bir gereği olarak Allah'ı görmenin mümkün olmadığını savunan Mu'tezile ulemâsı bu âyeti “Rablerinin rızâsını beklerler” (Zemahşerî, IV, 192) şeklinde te'vil etmiştir (bk. RÜ'YETULLAH).

Sûrenin dördüncü bölümünde (âyet 31-40) azaba uğrayacak kimselerin Hz. Peygamber'in getirdiklerini yalanlama, namaz kılmama, çalılıyla yürüme gibi yanlış tutumlarına temas edilir. Başı boş bırakılmadığı vurgulanan insanın yaratılışındaki bazı safhalar anlatılarak onu bu aşamalardan geçiren yaratıcının ölümden sonra da yaratmaya kâdir olduğu belirtilir.

Kiyâme sûresinde İslâm'ın ulûhiyyet, nübüvvet ve âhiret gibi temel iman konuları üzerinde durulmuş; Allah'ın kudret ve yaratıcılığından söz edilerek ulûhiyyete, vahyin Allah'ın koruması altında bulunduğu belirtilerek nübüvvete ve özellikle kıyametten bahsedilerek âhirete dair önemli bilgiler verilmiştir. Âyetler kıyametin mutlaka kopacağını, insanın rabbinin divanına götürülüp yargılanacağını, suçluların özür dilemesinin fayda vermeyeceğini ifade ederek insanları uyarmaktadır. İnsanların parmak uçlarının bile düzeltileceğini belirten âyet, ölümün ardından dirilmenin hem ruhanî hem cismanî olarak gerçekleşeceğine delil teşkil eder. Sûrede ölümden sonra dirilme sadece bir iman esası şeklinde ortaya konmamakta, yaratılıştaki çeşitli merhalelere dikkat çekilerek düşünen ve gözlem-

## KIYÂME SÜRESİ

leyen insanın bu inancını aklî temeller üzerine oturtması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Bazı tefsirlerde (meselâ bk. *a.g.e.*, IV, 193), “Kim Kıyâme sûresini okursa kıyamet gününde ben ve Cebrâil onun mümin olduğuna şahitlik ederiz” anlamında bir hadis rivayet edilirse de bu hadis güvenilir kaynaklarda yer almamaktadır.

## BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 75; Müslim, “Şalât”, 148; Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 72; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXIX, 116-119; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân), Beyrut 1411/1991, s. 448; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 189-193; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXX, 214-234; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Kahire, ts. (Dâru ih-yâi'l-kütübî'l-Arabiyye), IV, 447-452; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, VIII, 342-364; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 135-150; El-malîlî, *Hak Dini*, VIII, 5470-5487; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1991, X, 169-236; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadis: Nüzul Sirasına Göre Kur'an Tefsiri* (trc. Şaban Karataş v.dğr.), İstanbul 1997, I, 299-310; Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, İstanbul 1997, s. 328-329.



İLYAS ÜZÜM

## KIYAMET

(القيامة)

Dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölümlerin diriltilmesiyle başlayıp ebediyen devam edecek olan âlem.

Zamanın devrî olduğunu ve karma-tenâsüh inancına bağlı olarak dünya hayatının sürüp gittiğini kabul eden Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin yanında zamanın düz bir hat şeklinde seyrettiğini benimseyen semavî dinlerde de kıyamet inancı bulunmaktadır. Her iki zaman anlayışına göre gerek insanın bir defaya mahsus olmak üzere içinde bulunduğu dünya hayatı gerekse sürekli yenilenip tekrarlanan devreler sonludur. Kıyamet, zamanın devrî olduğunu kabul eden dinlerde insanın içinde yaşadığı devrenin sonunu, evrenin ve insanın fânî olduğunu kabul eden dinlerde ise dünya hayatının sona erişini ifade etmektedir. Aradaki en önemli fark, birinde kıyametin bir defa olup bitmesi ve sonrasında ebedî âhiret hayatının başlaması, diğerinde devrelere paralel olarak kıyametlerin de sürekli tekrarlanmasıdır.

Dünya hayatının ebediliğini kabul eden klasik Hindu kozmolojisine göre evrenin tarihi, yaratılışla başlayıp yok oluşla sona eren devrelerin sonsuza kadar birbirini

takip etmesinden ibarettir. Bu devrelerden her birine “kalpa” adı verilmekte ve Tanrı Brahma nezdinde bir güne, dünya ölçeğinde ise 4 milyar 320 milyon yıla tekbül etmektedir. Her devrenin sonunda evren çözümlenip bozulmakta, kıyamet kopmakta, ardından yeni bir devre başlamaktadır. Her bir Brahma'nın hayatı Brahma ölçeğinde 100 yıl sürmekte, arkasından bir sükûnet dönemi gelmekte, daha sonra yeni bir Brahma vücut bulmakta, dolayısıyla devreler sonsuza kadar devam etmektedir. Her bir kalpa Krta, Treta, Dvapara ve Kali olmak üzere dört çağa (yuga) ayrılmaktadır. Sonuncu çağı kıyamete tekaddüm eden âhir zamandır ki Hint düşüncesine göre bu dönemde kötülük, inançsızlık ve tabii felâketler artacaktır. Dönemin sonlarına doğru inançsızlıkla mücadele etmek üzere mehdî Kalki gelecek, Kali Yuga'nın sonunda ise evren çeşitli felâketler neticesinde çözümlenip bozulacak, ardından yeni bir evren doğacaktır.

Hinduizm'den etkilenen Budizm'de de zaman, birbiri ardınca gelip sonsuza kadar devam eden ve kalpa adı verilen dönemlere bölünmüş olup her kalpa kendi içinde çözülme, kaos, yeniden teşekkül ve varlığını sürdürme safhalarına ayrılır. Her kalpanın sonunda çözülme ve yok olma vuku bulacak, karma doktrini gereği kötüler cezalandırılacak, iyiler mükâfat görecektir, ancak cennet ve cehennem devresi devamlı olmadığından bunu yeni kalpalar takip edecektir. Sözü edilen ebedî döngüden kurtulma ancak Nirvana'ya ulaşmakla mümkün olacaktır.

Âlemin yoktan (ex nihilo) yaratıldığını, fânî olduğunu ve zamanın düz bir hat şeklinde akıp gittiğini kabul eden ilâhî dinlere göre ise evrenle birlikte içinde yaşanan zaman da kıyamet denilen safha ile sona erer ve yeni bir âlemle birlikte sonsuz zaman başlar. Yahudiliğe göre âlem yoktan yaratılmış, Âdem ile Havvâ'nın itaatsizliğinden önce cennette altın çağ yaşamış, ardından onu içinde bulunduğu dünya hayatı takip etmiştir. Bu dünya (olam ha-zeh) hüküm günüyle (yom hadin) sona erecek ve öbür dünya (olam haba) başlayacaktır. Ancak yahudi düşüncesinde âhiret hayatıyla ilgili telakkiler uzun süre bir sisteme kavuşturulmadığı için Mesîhî dönemle gelecek dünyanın konumuna dair farklı yorumlar söz konusudur. Âhir zamanın sonunda (aharit ha-yamim) bir anlayışa göre önce kıyamet kopacak, ardından Mesîhî dönem başlayacak, da-

ha yaygın yoruma göre ise önce 1000 yıllık bir Mesîhî dönem gelecek, arkasından yeni bir dünya kurulacaktır. Yahudi inancında âhiret hayatının en önemli alâmetlerinden biri olan hüküm günü öncesinde seller, zelzeleler, güneşin ve ayın kararması, yıldızların dökülmesi gibi tabiat üstü olaylar, korkunç değişiklikler vuku bulacak, her yeri karanlık saracak, daha sonra ölümler dirilip hesaba çekilecek, kötüler cezaya çarptırılacak, iyiler de mükâfatlandırılacaktır (İşaya, 13/6-16; Yoel, 2/2-11; Tsefanya, 1/14-18).

Hıristiyanlık'ta da dünya hayatı sonludur. Savaşlar, kıtlıklar, zelzeleler, fesadın çoğalması, yalancı peygamberlerin, mesîh iddiasında bulunanların ortaya çıkması gibi çeşitli alâmetler bu sonun işaretleridir. Bütün bunların ardından güneş kararacak, ay ışığını vermeyecek, yıldızlar gökten düşecek ve göklerin kudretleri sarsılacaktır. Gökler büyük gürültüyle zeval bulacak, maddî unsurlar yanarak yok olacak, yer ve yeryüzünde yapılmış her şey yanıp tükenecektir. O günü ve saati sadece Allah bilmektedir. Ardından insanlar dirilip mezarlarından çıkacak, hesaba çekilecek, kötüler ebedî azaba duçar olacak, iyiler de ebedî hayata kavuşacaktır (Matta, 24/3-25/46; Markos, 13/5-35; Luka, 21/5-31; Yuhanna, 5/27-29; II. Petrus, 3/10).

Câhiliye dönemi Arapları ruhun beden den çıkmasıyla meydana gelen ölüm hadisesini bir dinlenme ve yok oluş şeklinde telakki etmişlerdir. Çeşitli âyetlerde Hz. Peygamber'in muhataplarının ba's ve haşre inanmadıkları, Kur'an'ın bu konulardaki beyanlarına karşı tepki gösterdikleri ifade edilir (Cevâd Ali, VI, 122-131). Arap dilinde ba's, haşr, cennet, cehennem gibi kavramların yer alışı ve bazı Câhiliye şiirlerinde basit tasvirlerin göze çarpması, İslâm öncesi Araplar'ında ölümden sonra ikinci bir hayatın mevcudiyetini belgeler nitelikte görülmemektedir (*a.g.e.*, VI, 131-142).

**Kıyâmet** kelimesi “kalkmak, dikilip ayakta durmak” mânasındaki **kıyâm** kökünden isim veya masdar olup “dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma” yahut “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “kvm” md.; *Lisânü'l-Arab*, “kvm” md.). Kur'an'da kıyamet kelimesine çok yakın bir muhtevada kullanılan **âhiret** -beş yerdeki farklı kullanılışı hariç-